

Selçuklu Devrinde Türk Sosyal Hayatının Unsurları

Sivil ve Resmi Hayatta Aile

Selçuklu aile yapısı büyük ölçüde Orta Asya Türk aile geleneğine uymaktadır.

Aile, bir milletin temel kurumlarından birisidir. Kaynakların ve araştırmaların verdiği bilgiye göre; eski Türklerde ve Selçuklularda aile yapısı, o devirlerin Çin, Hint, İran, Mısır, Yunan ve diğer kavimlerde görülen aile yapılarından farklı bir özellik göstermekte ve daha sağlam bir yapıya sahip bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu yapı, gücünü töre ve töreye dayalı inanç ve telakkilerden almaktaydı. Eski ataerkil toplumlarda görüldüğü gibi, Türklerde kadın, hiçbir hakka sahip olmayan ve çoğunlukla horlanan bir varlık değildi. Aksine evin direği, erkeğin can yoldaşı, kader arkadaşı, en yakın destekçisi ve yardımcısıydı. "Yuvayı dişi kuş yapar" Türk atasözü, aile içinde kadının yerini ve önemini belirlemektedir.

Sosyal Tabakalar

Selçuklu dönemi Türk halkı temel olarak iki tabakadan oluşmaktaydı. Bey ler ve Kara Budun. Yani yönetenler ve yönetilenlerden müteşekkildi. Bu halde beyler de kendi aralarında büyük beyler ve küçük beyler, halk ise kendi içinde meslek, zanaat sahipleri ve fakirler, işsizler olmak üzere çeşitli tabakalara ayırmak mümkündür.

Kültürel Hayat

Büyük Selçukluların devlet kurduğu yer, esas itibariyle Maverâünnehr ve Horasan'dı.

Buralarda daha önceleri Karahanlılar, Gazneliler ve Sasâniler büyük bir medeniyet kurmuşlardı.

Selçuklu beyleri diğer Müslüman milletler gibi İslâm medeniyetinin gelişmesi için büyük gayretler harcadılar. Yaptırdıkları medreseler, kütüphaneler ve rasathanelerle İslâm kültürünü inkişaf ettirdiler. Büyük Selçuklularda İslâm kültürünün gelişmesine en çok Nizamü'l-mülk çalıştı. Pek çok yerde medrese yaptırdı, bunlara, kendi adına nisbeten "Nizamiye" medreseleri adı verildi. Anadolu Selçuklularının zirve dönemi sultanı Alâeddin Keykubat şair, ressam ve yaman bir oymacı idi. Okumayı ve ilmi konuşmaları çok severdi. Bu sebepten bilginlere büyük saygı gösterirdi. Alâeddin Keykubatın bilimseverliğini işiten bilginler Türkiye'ye geldiler ve ondan büyük saygı gördüler. Bunların namlıları: SultanüT-Ulemâ Bâhaeddin, oğlu Divan-ı Kebir sahibi Mevlâna Celâleddin Rumi, öğrencisi Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizfve Necmeddin Dâye idi.

Selçuklularda, bilimdeki gelişme daha ziyade huzur ve rahat dönemlerinde o lmuş, Köseadağ Meydan Savaşı'ndan sonra Moğol istilası esnasında bu durum hızını kaybetmiştir. Bu dönemde yer yer kültür adamlarının çalışmaları devam etmişse de bir birikim olduğunu söylemek güçtür.

Selçuklu dönemi Türk toplumu içinde birçok yarış türleri ve oyunlar bulunmakta idi. Bunlardan avcılık ve atıcılık, at biniciliği, güreş, at koşusu ve deve güreşi, cirit, çögen(çevgen) oyunu, top kapma oyunu, satranç, koşu yapma, yol yürüme yarışı, dağdan kayma, dağa çıkma ve inme yarışı gibi oyunlar ve eğlenceler sayılabilir.

Selçuklularda, sarayda, orduda ve halk arasında Türkçe konuşulduğu halde o devrin modasına uyularak, devletin resmî dili ve ilim dili Arapça, edebî dili ise Farsça idi. Anadolu Selçukluları, Arapça'yı resmî divan yazışma dili olarak Hülâgû Flân zamanına kadar kullandılar, Flülâgû zamanında Farsça resmî divan dili oldu. Fakat 1277 senesinde Karamanoğlu Mehmet Bey, Konya'yı zaptettikten sonra devletin resmî dili olarak Türkçe'yi ilân etti. Anadolu Selçuklu sultanları, yüksek İslâm terbiyesi görmüş, aydın kimselerdi. Bazıları Arapça'yı iyi biliyordu. Fakat hepsi de Farsça biliyorlar, yazıyorlar ve konuşuyorlardı. Anadolu Selçuklu hükümdarları gibi, yüksek devlet adamları, bilginler ve şairler de bu dillerden ya birisini veya ikisini de biliyorlardı. Anadolu'da yerleşen Oğuzlar öz Türkçe konuşuyorlardı. Fakat Farsça yazılan şiirlerden anlamıyordu. Yüksek tabakanın Farsça yazdığı şiirlere "Divan Edebiyatı" deniliyordu. "Divan Edebiyatı'nın beşiği İran'dır. Bu edebiyata bu isim, şairler yazdıkları şiir kitaplarına "Divan" dediklerinden dolayı verilmiştir.

- Büyük Selçuklular, devrinde, Türkçe eser yazımına da oldukça önem verilmiştir. Kaşgarlı Mahmut, 1072 de Bağdat'ta yazdığı "Divan-ı Lügatü't-Türk" adlı eserini, Müslüman halk arasında Türkçe öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla kaleme almıştır. Bu bakımdan sözlük aynı zamanda dönemin sosyal bir eğitim ihtiyacına da cevap vermekte olduğu gibi aynı zamanda iki dilin karşılaştırılması bakımından da önem taşımaktaydı.³ ilk büyük Türk mutasavvıfı XII. Yüzyılın başında yetişen Ahmet Yesevdir. Selçuklu dönemi sosyal hayatının temelinde iki kurum bulunmaktadır. Bunlardan birincisi vakıf teşkilatı, ikincisi ahiliktir. Vakıf teşkilatına bağlı olarak ülke genelinde kervansaray, hastane, zaviye, ribat, çeşme, köprü ve yollar yapılmıştı. Bütün Selçuklu ülkesinde kervansaray vardı. Bilhassa Anadolu'da çok düzenli bir şekilde kervansaray bulunmaktaydı. Kervansaraylar yolcu ve tüccarların her türlü ihtiyaçlarını karşılamakta, can ve mal güvenliği sağlamaktaydı. Yine buralarda nalbant, terzi ve doktor gibi sosyal ihtiyaçları karşılayan görevliler de vardı. Anadolu'daki kervansaraylarda her yolcu müslim veya gayrimüslim 3 gün süreyle bedelsiz olarak kalabilirdi. Yine vakıflara bağlı olarak kurulan Selçuklu hastanelerine "bimaristan", "daru'ş-şifa" yada "daru's-sihha" adı verilmekteydi. Devlet ileri gelenleri ve zengin şahıslar kendi adlarına vakıf kurabilir ve bir heyete bu vakfı bağışlayabilirdi.

- Ahiliğin ortaya çıkmasında ise Selçukluların içinde bulunduğu siyasi durumun zayıflığı ve bunun sonucunda ahâlinin kendi kendine örgütlenme ihtiyacı etkili olmuştur . “ Kezâ gâzilik ve alplik geleneğine en uygun müessese yine ahilik gibi aktif bir müessese olabilirdi. İlkahf birliğinin mâhiyeti ve hangi kurumla net kişiyle oluştuğu kesinlik kazanmış olmamakla beraber , ahilik Türkiye Selçukluları döneminde Ahi Evren ile Orta Anadolu'da görülmeye başlamıştır . Öte yandan XI. yüzyılda Kuzey Batı İran'da " Ahf adını taşıyan kişilere rastlanmaktadır . “Ahiler Anadolu 'n u n sosyal ve kültürel yönden kalkınmasında büyük paya sahiptirler .
- Ahilik, lonca adı verilen esnaf teşkilatından farklılıklar arz etmektedir . "Korporasyon (Corporation)" Bizans esnaf teşkilatı olup, tamamen resmi nitelikte idi. Doğrudan imparatora bağlı hareket eder, başlarındaki şahıslar Bizans sarayı tarafından tayin edilirdi. Osmanlı'daki loncalar ise ahiliğin devamıdır. Ahilik teşkilatının, devlet denetimine girmesiyle " loncaya geçiş" başlamıştır . Öte yandan, Osmanlı'daki loncaların Bizans tesiriyle oluştuğunu söylemek ise yüzeysel bir yaklaşım olarak görünmektedir . Çünkü, Bizans loncalarının çıkış noktası, ekonomik gerekçelere dayanmaktadır . Ahibirlikleri ise iktisâdi yönlerinin yanında, sosyal hizmet, eğitim ve askeri bakımlardan farklılıklar arz etmektedir.
- (Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Editör Hakkı Acun ®T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ 3101 SANAT ESERLERİ DİZİSİ 466 ISBN 978-975-17-3273-6)

Selçuklu Devleti'nde Yönetim

Selçuk'un atası Selçûk ibn Dukak (Takkan), Samanoğulları devletinin son zamanlarında kendine bağlı kabilelerle birlikte Turan'dan kalkıp Müslümanların oturduğu Cend'e, Seyhun nehri sahillerine ve bu nehrin yukarı yatağına yâni Türkistan'a yakın yerlere gelip yerleştiler. Selçuk'tan sonra oğulları birbiri peşinden sırasıyla kavmin yönetimini ellerine aldılar. Bunlar, durup dinlenmeden çalışarak Selçuklu idaresinin yayılıp gelişmesine ve dolayısıyla İslâm medeniyetinin ve kültürünün ilerlemesine büyük hizmetlerde bulundular. Tuğrul, Çağrı, Alparslan ve Melihsah tarafından ülke sınırları sürekli genişletildi ve ilim ve medeniyette önemli gelişmeler sağlandı.

Başta Melikşah olmak üzere Selçuklu padişahlarının becerikliliği ve yukarıda andığımız vezirlerin ileri görüşlülüğü sayesinde Doğu Türkistan'dan Aden'e kadar uzanan toprakların idaresi tek bir bayrak altında toplandı ve bu topraklarda genel bir huzur ve refah ortamı kuruldu. Selçuklu devleti büyük bir hızla gelişerek Doğu Roma İmparatorluğunun elinde bulunan Küçük Asya'yı aldı. Böylece topraklarını Akdeniz sahillerine ve Mısır'da hüküm süren Fatimîlerin topraklarına kadar genişleterek 470/1077 yılında bir cihan devleti, bir imparatorluk oldu. Bu hızlı gelişmenin en önemli sebepleri olarak Selçuklu padişahlarının yetenekli oluşlarını, bozkırların zor hayat şartlarına alışmış olan Türkmenlerin zengin bölgeleri fethetmeye şiddetle ihtiyaç duymalarını, çevik olmaları ve çok uzun mesafeleri yorgunluk duymadan kısa zamanda kat etmelerini, bunların emri altında bulunan Oğuz Türklerinin ve diğer Türk kabilelerinin kahraman ve savaşçı oluşları gösterilebilir. (SELÇUKLULAR DEVRİNDE KÜLTÜREL DURUM BED İCU LLÂ H D E B İR İ N EJÂ D, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693785>. erişim tarihi: 18.11.2019).

Selçuklu'da Bilim, Sanat, Kültür

Âlimler ve zâhitler diğer ülkelerde gördükleri ilginin kat kat fazlasını Selçuklu sultanlarından görüyorlardı. Bu dönemde Selçuklu sultanlarının yanında onların emrinde bulunan devlet büyüklerinin de şairlere ilgi göstermeleri sonucunda Fars şiiri ulaşabileceği en yüksek noktaya ulaştı. Bu devirde çeşitli konularda çok sayıda eser verildi. Bunlara örnek olarak, eczacılık konusunda yazılmış olan Kılabu'l-Ebmye can Hakâyıkî'l-Edviye, Nâşır Husrev'in nazarî hikmet konusunda yazdığı Zâdu'l-Musafirin, imâm Muhammed Gazzâlî'nin âmelî hikmet konusunda yazdığı Kimyâ-yı Saâdet vb.

Selçuklu sultanları sanat ve zenaatın teşvikçisi, sanatkâr ve zenaatkârların koruyucusu ve destekçisi olarak tanınırlar. Bu devirde çok sayıda sanatçı yetişti. İsfahan, Merv, Nişabur, Herat ve Rey sanatkârların toplanıp eser verdikleri yerlerdi. Bugün bu devir sanatkârlarının eserlerinin çoğu yurtiçi ve yurt dışı müzeleri süslemektedir. Bunların dokumacılık, oymacılık, seramik, minyatür, kitap süsleme ve hattatlık dallarında bıraktıkları eserler kendi türlerinin şaheserleri arasında sayılır. Sanat tarihinde Selçuklu devri sanatının incelik ve zerafet bakımından önemli bir yeri vardır. Büyük sanat tarihçisi Christie Wilson bu konuda şöyle diyor: "Selçuklular devrinde sanatın bütün dallarında ve mimarîde büyük bir gelişme kaydedildi. İran toprakları üzerinde gelişen bu sanatlar, fetihler yoluyla Küçük Asya'ya, Kuzey Afrika'ya da taşınmış o bölgelerin sanatlarını da etkisi altına almıştır."

Melikşah zamanında musikî çok büyük bir gelişme gösterdi.

Parlak ve huzur dolu Selçuklular devrinde mimarî olgunluk seviyesine çıktı. Bu devir mimarları İsfahan, Ordistan, Zavare, Gulpâyegân, Bersiyan şehirlerinde görkemli binalar yaptılar. Bunlara örnek olarak Nizâmü'l-Mülk Kümbetini, Tacü'l-Mülk Kümbetini, Ziyâr Minaresini, Sarban Minaresini, Çehil Dohter-ân (40 kızlar) Minaresini, Mescid-i cAlî minaresini gösterebiliriz. Bunların herbiri bir sanat hârikasıdır. Bu devirde yetişmiş en büyük hattat, Ebû'l M calî Nehâs'tır.

(SELÇUKLULAR DEVRİNDE KÜLTÜREL DURUM BED İCU LLÂ H D E B İR İ N EJÂ D, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/693785>.erişim tarihi: 18.11.2019).